

وشييار نه‌حمد نه‌سوند

دارپمانی هونه‌ری مه‌قام و سلله‌مینه‌وه له بيرؤزیله کانی

بهيات.. حیجاز.. سیگا.. راست.. چوارگا.. حوسینی.. نه‌هاوه‌ند

مه‌قامی کوردى گه‌يشتۆتە ئاستى دارپمان و له تۇوناچوون
نزيك بۆته‌وه، بىڭومان ھۆکارگەلىك له پشت ئەم دارپمانه‌دايە و
ده‌هينى لىرەدا شەنوكه‌ويىكى بکەين.. بەر لەوهش دەخوازم
بەچەند ئاماژه‌يەك لەم هونه‌رە بدوييم.

لەمیزۇوى كۆن‌وه گۆرانىيى كوردى لە بۆتەيى مەقامدا قەتىس
كراوه، ئەمەش بەو واتايە نىيە كە رىتم بەرجەستەي
گۆرانىيەكان نەبووبى، بەلكو زۆرترىن بايەخى دەنگبىئىزان
لەسەر مەقام بۇوه.. دىرۆكى مەقام لە كوردىستاندا راپىردووبىكى
ھېننە دوورى ھەيە كە نەتوانىن سەرتاكەي دەستىنىشان
بکەين، لەم رۇوهەوە بۆچۈونى جوداوازگەلىك زۆرن، بەلام
زۆرىنەي بۆچۈونەكان، زىاتريش پىپۇرۇ شارەزايانى ئەم
بوارە، بۆ دوورتر لە هەزار سالى دەگەرىننەوه، جگە لە مەقامى

(هیجران) که لقیکه له مهقامی سهرهکیی (بهیات) و مامؤستا عهلى مهربان داهینه ریته، بۆ سهرجەم مهقامه کوردییەکانی دیکەی وەک (ھۆرەو سیاچەمانه و مەسنهوی و حەیران و لاوک و ئەللاوهیسى و ئائى و خاواکەرو قەتاو شۇورو شۇوشەتەر خورشیدى و ئەلەن و ..و..و.) سهرهچاوهیکى باوه پیکراوو ستانداردمان نییە سهرهتای دروستبۇونیانمان بۆ دەستنیشان بکات، بەبېچۈونى من ئەم زىندۇوتىرىن بەلگەی رەسەنبۇون و كۆنیيانه.

ئۇوهی دەھىيىنى سهبارەت بەبايەخى مهقام بىخەينه بەرباس، ناوه رۆكە زانستىيەكەيەتى كە بەرامبەر حەوت تۆنەكەی موزىك، حەوت مهقامى سهرهکىيەن، جىڭە لەو حەوت مهقامه (بهیات.. حىجاز.. سىيگا.. راست.. چوارگا.. حوسىيىنى.. نەهاوند) دەيان مهقامى دىكە دەبنە لق و هەر كۆمەلە لقىكىش توخمى يەك لە مهقامه سهرهکىيەکانن.. بۆيە من وايدەبىننمەوە دووركەوتنەوە لە مهقام و زياتىريش لە مهقامه سهرهکىيەکان، دووركەوتنەوەيە لە زانستى موزىك، يان لانىكەم ھۆكارىتكى كارىگەر دەبىت لە كىزبۇونى گۆتى مۆسيقايى ھونەرمەند، بەتابىبەتىش ھونەرمەندى دەنگبىزىش، بۆيە ئەگەر تۆرقاالىك لە دەنگبىزىانە ورىدىيەنەوە كە بەبى زانىاريى لەسەر مهقام گۈزانى دەچىن، ئاشكرا ھەست پى دەكەين كە زۆرىنەييان خاوهن دەنگى ناكامل و پېكەموكۈرىن، مەبەستم ئەوە نىيە پىويىست بى لەسەر ھەر دەنگبىزىك مهقامبىزىش بىت، بەلگو زياترى مەبەستم شارەزابۇونە لە پەيژەي مهقامەكان و ناسىنەوەيان، حەوت تۆنەكەي موزىكىش بۆ دەنگبىزىان لانىكەم پەيوەست دەبىت بە مەشقىتىكىدى دەنگ لەسەر تۆنەكان (سۆلەفتىج)، لەگەلەدا پىوهست دەبىت بە تۆن و ميانە دەنگىيەكان لەتىيە حەوت مهقامه سهرهکىيەكەدا.

لەئىستادا ھونەرى مهقام پەراۋىز خراوه، منىش وايدەبىننمەوە ئەم پەراۋىزخىستنە دوو دىبوى ھەبىت، لە دىبوىكدا چەرخى خىراو گلوبالىزم بەھۆكارى سهرهكى دەبىن، بە دىبوەكەي دىكەشىدا، ھېشتەنەوەي مهقام و شىوازە مهقامىيەكانه لە فۇرمە كۆن و سوواوەكەيدا، ئەمەشيان وايكردوو بهونەرىكى كۆن و بەسەرچوو بخويىنرىتەوە، كە لە راستىشدا خاوهن ئەم بۆچۈونانە بەھەقدار دەبىن، لانى كەم لە بەر ئەوەي دەگەمنەن ئەوگەنچانى خويان لەقەرەي ئەم بوارە دەدەن و، زۆرتىن پىزەتەپىزەكانن تا ئەم دەمەش خستوويانەتە بەر بايەخەوە.. بۆيە دەخوازى لەسەر ھەردوو دىبوەكەش بوجەستىن.

كىشەي مەزنى ئىمە لەم بواردا، ئۇ پېرۇزىيەيە كە بەبالى مهقامدا براوه، پېرۇزىيەك كە تائەم دەمەش واتاو مەبەستەكەي نەزانراوه، ھېنده نەبىت ھەر مەقامىك پىچكە و شىواز و ميانەكانى خۆرى ھەيە و تائىستا بەبەرگى يەك شىيە گۇتن داپۇشراوه.. لە راستىدا ئەوەي بە

پیروز دهکریت و بؤته ئاستەنگ لەبردم گەشەپیکردنی، زیاتر ئەو دەقە شیعرييانەيە كە مەقامەكانى لەسەر دەگوترى.. بەنمۇونە: تا ئەم دەمەش گۆبىستى (حەيران) يك نېبووين بەشیعرييکى دوور لەشیوازە تەقلیدىيە تا ئىستا تىيدا بەكاربراوە، يان لانىكەم شیوازە حەيرانىكە لەر يەكىكە لە شیعرە نوييەكانى ئەم سەردەمدا بەرجەستە بکرى.. دەشتوانىن ھەمان نمۇونە بکەينەبەر (سیاچەمانە و ئەللاۋەيسى و ئائى ئائى و خورشىدى و ھۆرەو..و..و.) .. ئەوەتا مەقامبىئىزلىنى دەفھى كەرمىان، ئەوە بە كارھسات دەبىن كە ھەر شیعرييکى دىكە لە دەرھوھى شیعەكانى مەولەوى و شیوهزارەكانى لورى و ماجق، بکرتە بەر مەقامى (ئەللاۋەيسى)، يان ھەر مەقامىكى دىكە دەفھەدەكە، ھەر باسېكى لەم جۆرەش، بە پېشىلەرنى پېرۆزىيەكانى وەردەگرن.. رەنگە بەھۆتى تەراتىلە ئايىننەكان كە لە كۆنەوە لە مەقامەكاندا بەرجەستە كراون، ئەم پېرۆزىيە وەركىرابى و كارىگەربىكەشى تا ئىستا لەم وابەستە بۇونەدا ھېشتېتىتەوە.. ئەوەتانى لەكەركۈوك و دروست لە تەكىي تالەباينىدا كە بە كەورەترين قوتابخانى مەقام دەخويزىرىتەوە، زۆرىنەي شەوان، زیاتريش لەشەوانى ھەينىدا كۆرى مەقام خوینىن دەھىزىرىتە جوش، كەتىيدا تىكىستە ئايىننەكان بەكار دەبەن، لەپالىدا شیعرە كلاسيكىيەكانىش دەخزىزىرنە نىيە مەقامەكانەوە.. بەپىي زانىيارىي منىش، لەسەر رۇوى ۲۰۰ سال بەر لە ئىستاواه تا ئەم دەمەش، لەيەك فۇرۇم و شیوازدا مەقامەكان گۇتراون و دەگوترىنەوە، كە لمەياندا ئاسانتر ھەلوىسىتى مەقامبىئىزلىن دەبىن كە پى لەسەر يەك شىيە وتن دادەگرن و ھەر گۆرانكارىيەكىش تىيدا بە پېشىلەرنى پېرۆزىيەكان دەبىن و بە سووکايەتىكىردن بەھونەرى مەقام و پېرۆزىيەكانى وەردەگرن.. زۆرىنەي ئەوانە شارەزا و پىپۇرى ئەم بوارەن، لەيەك شىيە گۇتندا دەقيان گرتۇوه، ھەر كەسەتىكىش بەئاستەم لەو شىيە گۇتنەي ئەوان بترازى، ياخود بىيەۋى جۆرىك لە گۆران يان جوانكارىي تىدابكەت، ئەوان لە رەتكىرنەوەياندا بە پېشىلەرنى پېرۆزىيەكانى مەقام تۆمەتبارى دەكەن و پېيان وايە لەبوارەكەدا ناشارەزايە، ياخود رەسەنایيەيان دەشىۋىنى، ئاكامىش لە پېرۆزىيەكانى مەقام كەمدەكەنەوە، كە ئەمەش رېڭرييەو دەبىتە ئاستەنگ لەبردم گەشەپیکردنى.

ئەدى ئەم وابەستە بۇونەيە بەپېرۆزىيەكان وايکردووه ھونەرى مەقام لە شوئىنە باوهكەي خۆيدا بچەقىت و گەشە نەكتە.. لەئاكامىشدا گنجانى ليتارىن، كاتىكىش گەنج ئاماھىي نەبىت شیوازە تەقلیدىيەكەي ئەم ھونەرە ھەرس بکات، لەكەلىدا پېكەي نويكىردنەوەو گەشەپیکردنى لېبىگىرىت، ھەقدار دەبىت خۆى لى دوور بخاتەوەو لىتى بىللەمېتەوە.. لېرەوەيە دىبۈي دووهمى ئارىشەكە دەست پىدەكتە، كە گەنج ئاماھىي ئەوەي

نییه بگه ریتهوه بق ۲۰۰ سال بهر له نئیستاو رووه ته قلیدیه که هونه ری مهقام و در بگریت.
له م چه رخی گلوبالیزمدا، هونه ری مهقام به فورمه سوواو و ته قلیدیه که لاهه ممو
واتاکاندا رهت ده کریتنه، موزیک و گرانی سه رد هم له میزه ئه و نائسته تیپه اندووه که
له توانيادابیت له نیو کوندا خوی بتونینیتنه، له رووی دهنگیشه وه ئه گه ر به اوردیک بکه بین
له نیوان شیوه گوتنتی دهنگیزی اکون و نئیستادا، له ئاسمان و ریسماندا جوداوازن، ئه و
کار و بزاقه هارمۆنیکیانه که ئامرو له دهنگ و موزیکدا ده بینرین، به هیچ جو ریک
نائوتنه ئه م شیوازه کونه مهقام نابن، یان له ته کیدا جووت نابن، که ئه مهش کاریکه رترین
هؤکاره بق پیربوونی هونه ری مهقام، بؤیه ئه م هونه ره دار ماوه و له گیانه لیدایه.

له گه ل ئه وهی له دیویکدا هه قمان به سلله مینه و هکه داوه که له ئاکامی ریگریه کانی نه وهی
کوندا دینه پیش نه وهی نئیستا، هاوکات سلله مینه وهی گهنجان له پیرۆزیه دهستکرده کانی
هونه ری مهقام، گه وره ترین مهترسییه بتوونا چوونی.. هونه ره نه گهنجه کان، زیاتریش
ئه وانهی له ئاستیکی بالای شاره زاییدان، نه یانتوانیو، یان نه یانو پراوه دهست بق ئه م
ئاریشه به رن و هه لسوکه و تیکی سه رد همانه لته کدا بکه ن.. زور پیش نئیستا ژنه فتبوبوم
مامۆستا ئامانج غازی له هه ولیکدا کاری له سه ره مهقامی (حهیران) کردبوو، به و
ئاراسته یهی شیوازی ئه مهقامه له په یزه دی (بیات) وه بگوازیتنه و سه ره په یزه مهقامی
(حیجاز) و گورانکاری به ره جوانکاری پتر بکاته به ره مهقامه که، له راستیدا نازانم ئه م
هه ولله مامۆستا به کوئی گهیشت؟ هیند نه بیت کله و ده مهدا هه ولله کهیمان به رز نرخاندو
دواتر نه مانزانی پرۆژه که چی به سه ره هات؟.. من پیم وانییه نوی کردن وهی مهقامه کان
له نیو موزیکی سه رد همدا کاریکی فره ئه ستم بیت، به لام زیاتر ده که ویته به رئرکی
موزیکرنه شاره زا کان، ئه وانهی پسپورتییان له رووه زانسته که موزیکدا به بایه خ
و درگرتووه، چونکه دهستکاریکردنی مهقامه کان له په یزه کانیاندا له په ری هه سته و هریدایه،
بؤیه دخوازی گه شه پیکردن که له بؤته مهقامه که موزیک و شیوه گوتون و هاوکات به کاربردنی
شیعری نویی شاعیره گه نج و نویخوازه کان بیت، له گه لیدا ئاوتنه کردنی مهقامه کان بیت
به یه کدی، ئه مهش به واتایه که چند مهقامیک له بؤته یه ک مهقامدا کۆبکرینه و هونیو
دهنگیکدا کاری له سه ره بکریت.

لیره وه کورتی ده که مهوه و پیم وانییه له وند پترم پیویست بیت قسسه له سه ره بکه،
ئه وهی ده مینیتنه، بق دیالوگیکی به ره می جیده هیلم، به و هیوا یهی بتوانین (نه وشە فەق)
بکه بینه مینبه ریک بق دیالوگ.